

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

בנים אתם לה' אלוקיכם

הלכה

בענין תולעים זעירים

פרשת ראה תש"פ

שנה כ"ב - קובץ ל"ד [תשל"ג]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת ראה

בענין תולעים זעירים

"וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו" (דברים י"ד י"ט).

לשאלת רבים במה שמתברר בתקופה האחרונה שרבים מן הפירות, ובעיקר הירקות, וביותר ירקות עלים שבעבר חשבו שאין בהם תולעים כלל וכלל, ולאחרונה מתברר שבהרבה מינים יש תולעים זעירים שקשה להבחין בהם משני טעמים, משום צבעם ומשום קוטנם.

משום צבעם, דכך חקק יוצר בראשית בטבע הבריאה דתולעים אלה הגדלים וניזונים מפרי וירק צבעם כצבע מקור גידולם הטבעי, וקשה להבחין בהם, ובכך הם ניצולים ומתחמקים מן הטורפים אותם, וכיון שכן קשה להבחין בתולעים זעירים אלה. ומשום קוטנם, דיש מהם קטנים כל כך עד שקשה לראותם ללא אמצעי עזר.

והשאלה הנשאלת, תולעים אלה מה דינם.

ועיקר השאלה בתולעים שהם קטנים כל כך עד ששום אדם לא יבחין בהם כלל אלא כאשר הם רוחשים ונעים ממקומם ורק ע"י תנועתם אפשר להבחין בהם, ואף זאת רק ע"י התבוננות יתירה לאחר שמומחה ידריך אותם וילמד אותם להבחין ביצורים זעירים אלה ע"י תנועתם.

א

בשרצים זעירים אם אסורים

הנה כתב בבית אדם סי' ל"ד בשם ספר הברית שגילו אנשי המדע דחומץ תמיד מלא שרצים קטנים מאוד הנראים בזכוכית מגדלת והם הגורמים לתהליך החימוץ ומשום כך יש לאסור את החומץ, משום איסור שרצים והביני"א דחה דבריו בתוקף רב, וכתב לחדש דכל שאינו נראה לעין בלתי מזויינת כאילו אינו קיים ואין בו איסור כלל וכ"כ שם בערוך השלחן סעיף ל"ו, דהלא במקומות רבים בחז"ל ובפוסקים רואים שמותר לשתות חומץ.

בענין תולעים זעירים

וכך כתב הגרש"ק (טוב טעם ודעת תנינא, קו"א סימן נ"ג) דאם נאמר שצריך לבדוק בזכוכית מגדלת, הרי המומחים אומרים שהמים מלאים תולעים, וכי נאמר שחייבים לבודקן ע"י מיקרוסקופ, עי"ש. ודחה את מה שכתב השואל בשם השאלת יעבץ שצריך לבדוק בזכוכית מגדלת, עי"ש.

ובאמת טעה השואל בדעת היעב"ץ, דמקור דבריו בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכ"ד) ושם כתב לגבי מילבין המצויים באורז דאף שקטנים הם אפשר לבודקן בחום השמש או ע"י זכוכית מגדלת. הרי להדיא דמיירי במילבין שהם תולעים קטנים שכל הפוסקים עסקו בהם, ואפשר לראותם גם בעין בלתי מזויינת כנגד השמש אלא שנתן עצה נוספת שאפשר לבודקן ע"י זכוכית מגדלת.

ועיין בדבריו (שם סי' קכ"ה) שהעיד על עצמו שחוש הראיה שלו חלש ומשו"כ נוהג הוא שלא לאכול אורז כי לא תמיד יש בהישג ידו זכוכית מגדלת. הרי שהיעב"ץ מיירי בתולעים שאפשר לראות בעין אלא שהסתיע בזכוכית זו להקל על הבדיקה, אך מילתא דפשיטא דכל שאי אפשר לראותו אלא ע"י זכוכית מגדלת אינו אסור כלל.

והערוך השלחן (סימן פ"ד סל"ו) הוכיח סברא זו ממה שידוע דכל המים מלאים חיידקים זעירים ונמצא דבכל לגימה ולגימה בולע כמו"כ שרצים, וכ"כ להוכיח באגרות משה יו"ד ח"ב סי' קמ"ו ואהע"ז ח"ג סי' ל"א מהידוע דגם האויר מלאה חיידקים ונמצא דבכל נשימה ונשימה נכשל באיסור שרצים. אך לענ"ד דבריו תמוהים דמה ענין אויר לנשימה לענין מאכ"א והלא אין דין אכילה בכלי הנשימה אלא בכלי הבליעה, ואפשר שכונתם לאויר שנכנס גם לכלי הבליעה, אך באמת אין בזה דין אכילה כלל. ויש לעיין בזה בסוגיא דריחה מילתא ובענין בת תיהא, ואכמ"ל.

וכעין דברי הבינ"א כתבו האחרונים לגבי הלכות שונות לקולא ולחומרא, עיין בתפארת ישראל עבו"ז פ"ב מ"ו לגבי דג שרק ע"י זכוכית מגדלת רואים בו קשקשים זעירים וכתב בתפא"י דקשקשים אלה כמי שאינם והדג אסור עי"ש. וכיוצא בדברים אלה שאין דיני התורה חלים אלא על מה שנראה לעינים כתבו האחרונים גם לגבי מראות דם בנדה ודין הדר באתרוג ואכמ"ל.

בענין תולעים זעירים

וידוע מה שנחלקו אם יש מקום להחמיר נגד דברי חז"ל בטענה שאנו בקיאים מהם בחכמת הטבע, בספר פחד יצחק להגר"י למפורטיני בא להחמיר בהריגת כינה משום שחכמי הטבע קבעו שאין יצור נוצר מן העיפוש וכולם נוצרים רק ע"י פריה ורביה, אך כל הפוסקים נקטו להלכה אף לקולא כדברי חז"ל עיין בזה ברמב"ם שבת פי"א ה"ב ובשלחן ערוך שט"ז ס"ט. (ובשו"ת אפקסתא דעניא סי' כ' הביא כעין דברי הפחד יצחק מעוד ספרים שונים וביאר שהם מנוגדים לדברי חז"ל ואין לנקוט כדבריהם להלכה וגם בספר הברית פ"ח דחה דבריהם עי"ש. ולכאורה היה נראה בכונת חז"ל דכל שאין הפו"ר נראה לעיניים, ולפי מראה עינינו מתרבים מן העיפוש אין בהם נטילת נשמה. וזה כעין הסברא הנ"ל. אמנם גם כאשר אין בידינו ליישב מה שנראה כסתירה בין יסודות ההלכה ובין הידע המדעי, אין לנו אלא דברי חכמים וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו הלכה ממקומה, והארכת בזה במק"א).

אמנם כל זה בשרצים שאי אפשר לראותן ללא אמצעי עזר, לא כן בשרצים שהם קטנים ביותר, אך מ"מ אפשר לראותם אף בעין בלתי מזויינת, ויש לעיין בדיני תולעים אלה.

ב

ואבאר בזה את הנראה לענ"ד, ותחילה נביא מקורות שנראה מהם להחמיר:

א. הנה כתב בחכמת אדם (כלל ל"ח סעיף כ"ח):

"ויש מקומות שהמים מגדלים בדגת הים שרצים אצל הסנפירין סמוך ממש להם וגם על הסנפירין ובתוך הפה והם עגולים כעדשה ואין ניכרין כלל ויש להם עינים שחורים כשני טיפי זבובים סמוכין זה אצל זה והמכיר אותן יכול להפרישן בסכין. ובקהילת קודש פראג הכל מכירין אותן ונתפרסם שם האיסור וקורין אותן פיש לייז וכמה פעמים הראיתי אותן להסוחרים שנסעו עמי מלייפציג דרך דרעזין ושלעזיא והפרשתי אותן והנחתי בצלוחית של מים וראו אותן שטין במים. ולכן על כל פנים חיוב גדול לגרר היטב על הסנפירין וסמוך להם ועל הזנב ויבדוק היטב היטב אחורי

בענין תולעים זעירים

אזנים ובפה. ואלו פיש לייז לא מצאתי בדגים שבוילנא וקארלסבארד ודאנציג אבל בכפר בעצקא הסמוך לעיר שטאליפיאן בדקתי שם הדגים ומצאתי גם כן".

הרי לן דאף שתולעים אלה קשה מאוד לראותם וכמעט שאי אפשר להבחין בהם אלא כשואה כשני טיפין שחורים, ורק כשמניחים אותם במים ניתן להבחין בהם, מ"מ פשיטא ליה דאסורים הם, וצריך להסירם מן הדג.

אך נראה לכאורה דלאו משום קוטנם קשה להבחין בהם שהרי גדולים הם כעדשה, אלא משום צבעם השקוף ולכן ניתן להבחין בהם רק ע"י שני עיניהם השחורות, וכאשר הם שטים במים, וע"י תנועתם ניתן להבחין בהם, אבל אפשר שמצד הגודל אינם זעירים כלל, ועוד נדון בזה לקמן.

ב. כתב בערוך השלחן (יו"ד סימן פ"ד סעיף ל"ו) שאין איסור בתולעים שאי אפשר לראותם אלא ע"י זכוכית מגדלת (וכמבואר לעיל אות א'), ושוב כתב:

"אמנם כמה שהעין יכול לראות אפילו נגד השמש ואפילו דק מן הדק הוה שרץ גמור".

הרי לן שאין איסור כלל במה שאין העין הבלתי מזויינת יכולה לראות, אך מ"מ כל שעין רואה אפילו דק מן הדק, שאי אפשר לראותו אלא כנגד השמש יש בו איסור.

ג. בשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן כ"ז – כ"ח) נשאל לגבי מי נהר שנמצא בהם "רחוש במים קטנים הרבה יותר משומשמין עד שלא היה נראה לעינים בלתי ע"י נענועים בצנצנת המים עולים ויורדים ... וברור הוא להם עפ"י הנסיון כי עוברים הם דרך המסננת", האם מותר לשתות את המים.

ולדברי השואל היה בזה שעת דחק גדול כי אם נאסר עליהם לשתות ממי הנהר, יצטרכו לקנות מים ביוקר גדול משני בארות שמחוץ לעיר.

בענין תולעים זעירים

והנצי"ב כתב שמותר לשתות את המים לאחר בדיקה, ודחה את מה שרצה השואל להקל משום ביטול ברוב, וכתב דכל הנראה והניכר אינו בטל וגם תולעים אלה על אף הקושי להבחין מ"מ נראים הם לעינים ואינם בטלים, עי"ש.

ד. בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' י"ג) נשאל אף הוא לגבי תולעים שבמי הנהר שהם "קטנים אשר כמעט אינם נראים לעין ורק לעין השמש נראים רצים ושוב בתוך המים ובלתי אפשר לסננם אפי' ע"י פשתן דק", האם מותר לשתות השכר שמערבים בו ממים אלה.

והגר"י הקיל לגבי השכר כיון שבתוך משקה זה אי אפשר כלל לראותם ובטלים הם ברוב, אבל לגבי המים כתב שיש למחות ביד המקילים לשתות מים אלה דכיון שהתולעים נראים לעין, הוי איסור דאורייתא, עי"ש.

ה. בשו"ת טוב טעם ודעת (תליתאה סימן קס"ד) נשאל אף הגרש"ק לגבי מי נהר שיש בהם "כמין כנים קטנים כמעט אין נראין לעין השמש רצוא ושוב בתוך המים, ואי אפשר לסננם מחמת קטנותם". וכתב להתיר משום שכל שנוולד בתערובת בטל ברוב, ושוב פקפק בהיתר זה, וציין למה שכתב במק"א להתיר, ואין התשובות ההם תח"י.

ודחה את מי שרצה להתיר משום שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, דהלא יכול לשתות מים ממקום אחר.

ולא הבנתי דבריו, דאטו כשאמרו לא ניתנה תורה למלאכי השרת ההיתר הוא משום דהוי שעת הדחק וצער, הלא כוונת הסברא פשוטה דכל שהאדם עושה מה שבידו לעשות, ובדק מה שבידו לבדוק יצא ידי חובתו דלא ניתנה תורה למלאכי השרת והאדם סומך על חושיו וכוחותיו שניתנו לו ע"י יוצר האדם, ומה לן במה שיכול לשתות ממקום אחר.

אך מ"מ אף הגרש"ק לא התיר משום הסברא שתולעים אלה אינם נראין לעיני רוב בני אדם אלא ע"י תנועתם בתוך המים.

בענין תולעים זעירים

ו. בשו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן ס"ג אות ב') דן לגבי ירקות עלים שיש בהם תולעים שאינם נראים לרוב בני אדם כי אם כנגד נורות חשמל מיוחדת. וכתב הרבה צדדים להקל לאחר בדיקה, אך מ"מ פשיטא ליה דתולעים אלה אסורים ולא אמרינן דכיון שלרוב בני אדם אין הם נראים לעין אלא ע"י כלי, אין בהם איסור כלל, אלא כיון דמ"מ הבקי יכול להבחין בהם ללא טורח גדול אסור לאכלן, עי"ש.

ז. וקדם לכל אלה, רבינו הב"ח (סוס"י פ"ד) שכתב לגבי מילוארן (תועלים זעירים) שבקמח שחוששים שמא פרשו וחזרו, "אבל במילוארין קטנים שלא נראים אלא ע"י בדיקה בחום השמש ובחום האש ואין ספק שלא פירשו לא חיישינן לדילמא פירשו וחזרו כיון שאין הדבר מצוי שיהיו נפרשין כלל".

הרי שלא התיר תולעים זעירים אלה משום שלא פירשו ממקום לידתן, אבל לא לפי שקשה לראות שמשום קטנותם אלא בחום השמש או האש.

אך לכאורה אין ללמוד מדבריהם דין כללי וגורף דיך לחוש לתולעים זעירים כל כך עד שאין האדם מבחין בהם, דשאני תולעים אשר במים, דלעולם זה דרך בדיקתם ומציאתם, דתולעי מים מעצם טבעם שקופים הם כצבע המים, וכך חקק עושה בראשית בעולמו שתולעים בדרך כלל דומים בצבעם לצבע מקום גדילתם וחיותם, וכשם שתולעים של ירקות עלים בדרך כלל ירוקים הם, כך תולעים הגדלים במים שקופים הם, ורק כשמסתכלים במים מול האור מבחינים בתנועתם, אך אם בודקים בדרך הזה הם נראים לכל אדם בלי התבוננות יתירה, וכך גם בעלי חסה כאשר מתבוננים בהם כנגד השמש התולעים נראים בעליל, וכל כהאי גוונא ודאי כך צריך לבודקם, וכן במילוארן שבקמח ואורז שבודקים אותם בחום השמש, וכל מין ומין צריך לבודקו בדרך הנאותה והיעילה, וכי יעלה על הדעת שאם יבדוק ירק שחזקתו שלפעמים יש בו תולעים באישון לילה ויאמר אינני רואה תולעת נתיר לו לאכול, או אדם שמעולם לא ראה תולעת ואיננו יודע כלל כיצד ואיך בודקים פרי וירק, יוכל לומר אינני רואה תולעת, אלא פשוט דלעולם צריך לבדוק בדרך ובאופן שאם יש תולעים נוכל לראותם ולפרוש מאכילתם, וזה הדרך לבדוק מים מתולעים שבהם, וכך צריך לעשות.

בענין תולעים זעירים

ועדיין צ"ע בתולעים שרוב בני אדם לא יבחינו בהן כלל, אלא מומחים באמצעים מיוחדים.

והנה לכאורה יש מקור בדברי חד מתקיפי קמאי שסותר את כל דברי האחרונים הנ"ל. דכך איתא בהלכות ומנהגי מהר"ש שהיה רבו של המהרי"ל (סימן תס"ד):

"באר שנמצא בו תולעים והם קטנים צבע פלס"א ואינן נראין אלא כשעת זריחת השמש, והורה מה"ר שלום שמותר לשתות מן אותו באר כי אין לחוש לאיסור מחמת זה ואפילו להדיח במים האלו בשר גם זה מותר ולא חיישינן, כי היתר גמור יש בזה הבאר כמו בשאר בארות".

הרי לן דכיון שמדובר בתולעים קטנים שאי אפשר לראות אלא בשעת זריחת השמש אין בהם איסור כלל, ולא כדברי האחרונים הנ"ל.

ולכאורה היה נראה דיש לדחות את דבריהם של כל האחרונים דהלא כלל גדול בידינו דכאשר האחרונים פסקו את פסקם ודבריהם סותרים את דברי הראשונים שלא היו למראה עיניהם יש להניח שאילו היו רואים את דברי הראשונים היו מרכינים את ראשם ומבטלים דעתם בפני דעת הראשונים כמלאכים, וכך כתב הרמ"א (חו"מ סימן כ"ה ס"ב), וכך גם בגידון דידן.

אך באמת אין ללמוד מדברי הרמ"א דלעולם הלכה כדברי הראשונים, אלא דבכה"ג לא אמרינן הלכתא כבתראי, דז"ל הרמ"א:

"כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר האחרונים, דהלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך (מהרי"ק שורש פ"ד). אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו. (מהרי"ק שורש צ"ד)".

בענין תולעים זעירים

הרי שלא כתב אלא ש"אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים". ומשמע מדבריו שגם אין צריכים לפסוק בהכרח כדברי הראשון, ובפרט כאשר הראשון הוא דעת יחיד, ודברי האחרונים מסתברי.

אך בש"ך (שם ס"ק כ"א) משמע דכל כה"ג אכן הלכה כדברי הראשון, עי"ש, ועדיין צ"ע בזה, ואכמ"ל.

אך אפשר שאין דברי המהר"ש ענין כלל לנידון דידן, ועיקר טענתו ונימוקו דכיון שתולעים אלו נולדו במים ולא פירשו מן המים ואף לא לדופן הכלי אין בהם איסור, כי אכן הם קטנים ביותר דמחמת קוטנם לעולם אינם פורשים מן המים לדפנות הכלי, ולכן כתב רבותא דמותר אף להדיח בהם בשר, דאפילו בכה"ג לא צריך לחשוש שמא רחשו ע"ג הבשר, אבל אם ההיתר הוא משום שאין איסור כלל בתולעים זעירים, אם מותר לשתות מים אלה ק"ו שמותר להדיח בהם בשר, ומה רבותא קמ"ל.

אמנם באמת נראה, דאכן כוונתו להתיר אלא משום שתולעים אלו קטנים כל כך וכמעט שאי אפשר לבודקן. וגם זאת רק בשעת זריחת השמש, דאת"ל שההיתר משום שלא פירשו מן המים, למה הדגיש את העובדה שתולעים אלה קטנים ואי אפשר להבחין בהם אלא בשעת זריחת השמש.

ועוד דאם ההיתר משום שלא פירשו, פשוט שיש לאסור להדיח בהם בשר, דהלא המים טופחים על פני הבשר בשכבה דקה והתולעים עולים על פני הבשר ונדבקים בו, ולפירושו ממקום למקום, ומה היתר יש בהם, וע"כ דכוונתו דאין איסור בתולעים אלא משום שכמעט אי אפשר לראותם ולהפרישם.

אלא דשוב צ"ע מה הרבותא דמותר אף להדיח בהם בשר.

ואפשר דהרבותא שמותר אף להדיח בהם בשר, דלא תימא שאין ההיתר אלא משום מצוקת הצמאון, וכמבואר לעיל בתשובת הגאון הנצי"ב בעיר שכל מימיה מנהר שרחשו בו תולעים וקשה להם להביא מים מן הבארות שמחוץ לעיר, וקמ"ל דמים אלה

בענין תולעים זעירים

מותרים אף להדחת הבשר אף דלא הוי צורך כולי האי ואפשר להכין מים לצורך הדחת הבשר, משא"כ במי שתיה שהצורך בהם תדיר.

ואפשר עוד דהרבותא דלא תימא שבשתיה מועטת תלינן שאין בכוס זה או בקנקן זה תולעים משא"כ בהדחת בשר שצריך בהם מים הרבה.

ומ"מ נראה כונת מהר"ש דאכן יש להקל במים אלה משום שקשה לראות תולעים אלה ואינם נראים אלא בשעת זריחת השמש, ויש מדבריו סתירה לכל האחרונים הנ"ל שהחמירו בדבר.

ואפשר דשאני אותם תולעים שמהר"ש התייחס אליהם שקשה ביותר להתבונן בהם כי אכן הם קטנים ביותר, ובאמת יש לעיין במה שכתב דאי אפשר לראותם אלא בשעת זריחת השמש, האם כוונתו שאי אפשר לראות תולעים אלה אלא בשעת הזריחה לפנות בוקר, ואם כן מסתבר טפי להקל, ולא מסתבר לאסור מים אלה כל היום כאשר אי אפשר כלל לראות את התולעים אלא בשעת הזריחה. אך באמת נראה טפי דכוונתו דאי אפשר לראות תולעים אלו אלא כנגד האור, וכתיאור כל האחרונים על תולעים מסויימים שקשה להבחין בהם אלא כנגד האור.

ולכאורה היה נראה דבאמת אין הדבר תלוי אלא בגודל התולעים, דאם הם קטנים כל כך ואף כנגד האור קשה להבחין בהם אלא בקיאים ואי אפשר לסננם יש להתיר ובהכי מיירי מהר"ש, אבל אם רוב בני אדם יבחינו בהם בקל כנגד השמש אף שהם קטנים הרבה משומשום יש לאסור ובהכי מיירי כל האחרונים הנ"ל.

אמנם בפרי חדש (יו"ד סי' פ"ד ס"ק ל"ד) כתב:

"כתב הרשב"א בתשובה [ח"א] בסימן קי"ג דירקות כשהן חייין יש להם בדיקה יפה אף על פי שהוחזקו בתולעים מרובים, ע"כ. וברור הוא שצריך ליזהר בענין הירקות כגון סילקא ומין ירק אחר שנקרא איספינא"ק שמצוי התולעת בתוך הירק עצמו מלבד התולעים שיש בקלח, ועיקר הבדיקה בזה להעמיד כל עלה ועלה נגד השמש ונראה התולעת, ולפעמים אינו נראה וצריך מישוש בידים למצאו. וכן בכרוב שקורין קו"ל

בענין תולעים זעירים

פייו"ר יש שנים שמתגדלים בה תולעים הרבה והם קטנים עד מאוד ואי אפשר לשום אדם לבדוקם, ובשנים שידוע שיש בה תולעים בפנים אין לאוכלה כלל, וכן בשאר הירקות שכיחי בהו תולעים טובא, ובפרט הנענ"ע והעולשין שבהם מצוי תולעים דקים בתכלית, וגם בכמון שכיחי ביה תולעים בתוך הגרגרים, וזו בדיקתו שתמלא אגרוף ממנו ותשפשף אותו הדק היטיב ותמצא בו תולעים הרבה".

ולמדנו מדבריו דאף תולעים קטנים עד למאוד ואי אפשר לשום אדם לבדוקן אסורים ואסור לאכול את הירק, ועוד כתב לגבי נענע ועולשין "שבהם מצוי תולעים דקים בתכלית", שאסורים אלא אם בדק אותם בתחבולה מיוחדת, "שתמלא אגרוף ממנו ותשפשף אותו הדק היטיב ותמצא בו תולעים הרבה".

אך נראה דכל זה אינו אלא בירקות שמוחזקות שיש בהם תולעים, וכמפורש להדיא בדבריו, אבל מספק אין לאסור כל שהאדם בדק כמיטב יכלתו, ומותר לו לסמוך על בדיקתו, וכמו שכתב הנצי"ב במשיב דבר (שם) להוכיח מנדה (ס"א ע"א) במקום שהיו מחזיקין בו טומאה דבודק עד שמגיע לסלע ותו לא צריך, עי"ש.

ג

והנה בשו"ת מנחת אשר (ח"א סימן מ"ד וח"ב סימן נ"ג) כתבתי שני יסודות בהלכות אלה:

א. בכל דיני תורה באיסור והיתר שבהם צריך בדיקה, רשאי האדם לסמוך על חושיו הוא, ולעולם אינו צריך לחוש שמא אחרים רואים טוב ממנו, בין בבדיקת תולעים, בין במראות דמים ובין בטעימת קפילא. שכל שראיתו בינונית וכסתמא דבנ"א סומך הוא על חושיו, דאל"כ אין לדבר סוף, ואף זה בכלל לא ניתנה תורה למלאכי השרת.

ב. אף תולעים שהם קטנים ביותר אף שקשה להבחין בהם, ואף אלה שא"א להפרישם מן הירק אלא באמצעים שונים ומשונים אסורים הם באכילה, ואין זה בכלל לא ניתנה תורה למלאכי השרת, כי בני ישראל קדושים נצטוו להתקדש ולפרוש אף

בענין תולעים זעירים

משרצים קטנים שקשה להבחין בהם, ואם רואים תולעים וצריך אמצעים מיוחדים כדי לסלקם כך צריך לעשות, ואם א"א לסלקם והם נראים לעין אסור לאכול ירקות אלה. ורק בתולעים זעירים שא"א כלל לראותם אלא ע"י אמצעים מלאכותיים כגון זכוכית מגדלת התירו, ועיין בזה בשו"ת מנחת אשר (ח"א סימן מ"א אות ד') מה שהבאתי מרש"י סוכה (י"ח ע"ב) ומכנסת הגדולה (יו"ד סימן פ"ד).

אך עדיין יש לעיין בתולעים שהם קטנים כ"כ שאין העין רואה אלא נקודה כהה כעין גרגיר אבק או לכלוך ללא כל צורה של חרק או שרץ, ורק מומחה שחקר ודרש והתמחה יכול לשער שמדובר בתולעת, ואף הוא אינו יודע בודאות שמדובר בתולעת עד שתולעת קטנה זו תנוע ממקומה. ובדרך כלל אף בתנועה זו לא יבחינו רוב בני האדם אלא על שולחן אור (לוח זכוכית שמניחים על משטח מואר ע"י חשמל), האם ירקות אלה מותרים או אסורים במאכל.

ולכאורה אין זה דומה למה שכתבו הפוסקים הנ"ל לגבי תולעי מים שא"א לראותם אלא כשמסתכלים כנגד האור, וכן בתולעים שבחסא וכדו' שא"א להבחין אלא כשמסתכלים בעלים כנגד האור, שכך צריך לבודקן, וזאת מחדא ותרי טעמי:

א. הבדיקה כנגד האור היא בדיקה טבעית ומחוייבת וכמ"ש לעיל, דכשם שא"א לבדוק בחשכת לילה כסומא בארובה, כך יש וצריך להסתכל כנגד האור, משא"כ במה שא"א להבחין ברחישתו אלא בשלחן האור, דהוי דבר מלאכותי טכנולוגי ואפשר שדומה לזכוכית מגדלת.

ב. בתולעים שרואים כנגד האור מ"מ רואים צורה של תולעת, משא"כ בתולעים זעירים שלעולם אין רואים צורת תולעת ואין אנו יודעים על קיומם אלא ע"י ראיית תנועותיהם, ויש לעיין אם בכה"ג יש איסור.

ולכאורה נראה דכל כה"ג יש לדון להקל משני טעמים:

א. לא ניתנה תורה למלאכי השרת, וכשם שתולעים שאינם נראים לעין אינם בכלל איסור תולעים משום דלא ניתנה למלאה"ש, כמו"כ במה שנראה לעין אבל אין העין

בענין תולעים זעירים

רואה תולעת אלא נקודה שחורה, שאין בה כל דמות וצורה של תולעת. דכל עוד אינו רואה תולעת לא נצטוו לפרוש דכל פרי וירק יש עליו נקודות קטנות בצבעים וצורות שונות שאינו אלא לכלוך או שינוי מראה וכדו'. ובעיקר סוגיא זו דנתי בהרחבה במנחת אשר (שו"ת ח"א סימן מ"א).

ושם הוכחתי מהרבה מקורות דמה שאמרו לא ניתנה תורה למלאכי השרת, אין כוונתם דוקא למה שכלל אינו ביד האדם, והתולעים שאי אפשר כלל לראותם אלא ע"י זכוכית מגדלת או מיקרוסקופ, אלא אף במה שיש ביד האדם אלא שיש בו טירחא יתירה.

וראיתי בחידושי רבינו דוד (פסחים ב' ע"א) דלאחר שאדם בדק חמץ כדין אף אם יש חמץ בביתו אינו עובר כלל, דלא ניתנה תורה למלאכי השרת, ע"ש. (והר"ן כתב שם משום דהתורה סמכה על החזקות, ואפשר דהיינו הך).

ב. אף שתולעים זעירים אינם בטלים ברוב כיון דמ"מ ניכרים הם, באלה אין זה נחשב ניכר ובטלים הם ברוב. ובעיקר סוגיא זו דנתי בהרחבה במנחת אשר (שו"ת ח"ג סימן נ').

וראיתי בכמה ספרים שהביאו בשם מרן הגרש"ז אוירבך דלאחר שנודע שנקודות קטנות אלה יש מהם שהם תולעים שוב יש בזה איסור, אך בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה ק"ה) הביא בשם הגרש"ז שאין בהם איסור, "דכל שאי אפשר להבחין בחיותן וברחישתן לא שייך לכנותן בשם שרץ השורץ", וכן הוא במהדורה השלישית (שם הערה קי"ז).

אמנם הגר"י נויבירט הביא ששוב אמר לו הגרש"ז ששמע שהחזון איש היה נוטה להחמיר בכנימות שעל גבי קליפת פרי הדר משום שלפני שהן מתכסות בניטל מן הפרי אפשר להבחין ברחישותן.

ומ"מ מבואר דכל שאין עינו של אדם מבחין בצורת תולעת או ברחישותו אין בו איסור כלל, ושמעתי פעמים רבות מהגר"י נויבירט זצ"ל שספר שמירת שבת כהלכתה

בענין תולעים זעירים

של הגרש"ז עבר על כולו בעיון רב עד שרגיל היה לומר בענוותנותו שספר זה של הגרש"ז הוא ולא שלו.

וכלל גדול בידי, שדברים הכתובים עלי ספר שפורסמו ע"י גאון שבישראל דוחים את מה שאחרים אומרים בשמו מפי השמועה, ואילו הגרש"ז היה חוזר בו לחומרא היה ראשית חובתו לפרסם זאת בקהל ועדה למנוע מכשול לרבים.

ד

כתב הרמ"א (סימן צ"ח ס"ד) "וכל איסור שמבטלים בששים, אם מכירו צריך להסירו משם אף על גב דכבר נתבטל טעמו בששים. ולכן אם נפל חלב לתוך התבשיל ונתבטל טעמו בששים, צריך ליתן שם מים צוננים וטבע החלב להקפיא ולצוף למעלה על המים, ויסירו משם, דמאחר דאפשר להסירו הוי כאילו מכירו וצריך להסירו משם (הגהות מרדכי בחולין ובארוך כלל כ"ג)".

הרי לן דאף שהחלב מעורב בתבשיל ואינו ניכר לעין מ"מ כיון שיכול להציפו ולהסירו אינו בטל ברוב.

וחידוש כתב שם בפלתי (ס"ק י') דאם יש הוצאות ממון בהפרדה זו פטור מלעשותו וכל כה"ג בטל ברוב. והוכיח דין זה מהמבואר בסימן ק"ב ס"ג דכלי שבלע איסור בטל ברוב כלים המותרים, ואף שיכול להגעילו ולהכשירו לא הוי דבר שיש לו מתירים כיון שיש הוצאות ממון בהכשרת הכלי. הרי דכל שיש הפסד ממון בטל ברוב, וה"ה בני"ד.

וכבר דחו דבריו הפמ"ג שם (מש"ז ס"ק ז') והערוך השלחן שם (סעיף נ"ז) דאין הנידון דומה לראיה, דבהכשר הכלים אף לאחר ההגעלה אין כאן דבר הניכר שאינו בטל אלא בדין דשיל"מ עסקינן וכל שיש הפסד ממון לא הוי יש לו מתירין דלא שייך לומר עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, אבל בחלב שנתערב בתבשיל, דיכול להציפו ואז יהיה ניכר אף עכשיו הוי כדבר הניכר שלא בטל ברוב, ובהלכה זו מסתבר דכל שיכול להפרידו ולהכירו אף ע"י הוצאות הוי כאילו ניכר ואינו בטל, עיי"ש.

בענין תולעים זעירים

אך בעיקר דין כלי אסור שנתערב בכלים של היתר, כבר נחלקו הראשונים, ועי"ש בש"ך ס"ק ח' שהביא את דברי הרא"ה בבדק הבית (בית ג' שער ד') דכיון שיכול להכשירו הוי כדבר הניכר ואינו בטל ברוב, אך דעת הרשב"א בתורת הבית (בית ד' שער ז') דכל כה"ג אין זה ניכר ובטל ברוב, עי"ש.

א. ולגבי איסור הניכר לעין אך א"א לסננו ולהפרידו מן ההיתר נחלקו הפוסקים.

בסימן ק"ד ס"א כתב הט"ז (סק"א) דלא בטל דכיון שניכר לעין אינו בטל ברוב, וכך מבואר שם גם בפרי חדש (ס"ק ג') ובבהגר"א (סק"ו). אך דעת הש"ך שם (סק"ג) דבטל ברוב, וכך פשטות דברי הרמ"א שהש"ך בא ליישבם.

ובחכמת אדם (כלל נ"א ס"ג) כתב דבמקום הפסד יש לסמוך על דעת הרמ"א והש"ך דכה"ג שפיר בטל ברוב, עי"ש.

ב. וכבר נחלקו הראשונים בכעין זה, עיין רמב"ם (פ"ג ממאכלות אסורות הט"ו) – ט"ז) דחמאת עכו"ם אסורה משום קום שיש בין סדקי הגבינה שאינו בטל ברוב כיון שנראה לעין. ודעת הרשב"א בתוה"ב (בית ג' שער ו') דכל כה"ג בטל כיון שא"א להפרידו וכ"כ בחידושי לעבו"ז דף ל"ה ע"ב, עי"ש.

הרי לן שנחלקו בכל עיקר גדר ניכר שאינו בטל, האם מראה העין הוא שקובע, או היכולת לסננו ולהפרידו, וכבר הבאתי מהחכמ"א דבמקום הפסד יש להקל.

אך עדיין יש לעיין כשיכול לסננו ולהפרידו ע"י טרחה מרובה, אם בטל ברוב או לא. ויש בזה מחלוקת בין גדולי רבותינו האחרונים. רבים מהם דנים לגבי שרצים זעירים וכתבו להדיא דאף שקשה מאד להפרידם מ"מ לא בטלי כיון שדבר הניכר לא בטל. כ"כ בפלתי סימן פ"ד ס"ק י"ט והפמ"ג שם בשפ"ד ס"ק ל"ה בחכמת אדם כלל נ"א ס"א, פרי תואר שם ס"ק ט"ו, ישועות יעקב שם ס"ק א', וכ"ה בחזון איש יו"ד סימן י"ד (א') אות ו'.

בענין תולעים זעירים

ולעומתם כתב בשו"ת צמח צדק יו"ד סימן ע' לגבי המילבין הקטנים דכיון שקשה לבררן ולהפרידן בטלי ברוב מה"ת, וכ"כ בערוך השלחן (פ"ד סעיף פ"א), וכ"כ בשו"ת חקרי לב ח"א יו"ד סימן צ"ד, עי"ש.

ובדברי הרשב"א יש בזה לכאורה סתירה. בשו"ת ח"א סימן תפ"ה כתב "ועוד נראה לומר טעמא רבה דכל איסור ניכר ושהוא בעין אפי' דבר מועט בתוך היתר מרובה ואפילו באלף לא בטיל. דאלו חתיכת נבלה ניכרת שנתערבה בתוך אלף חתיכות של היתר אפי' חתיכה שאינה ראויה להתכבד. אין אומרים שתהא מבוטלת בשאר. שהרי ניכרת היא וצריך לחפש אחריה ולסלקה". ומבואר מדבריו דאף אם קשה לברר ולהפריד האיסור הוי כדבר הניכר ואסור. שהרי כתב דצריך לחפש ולסלק את האיסור.

וכעי"ז כתב בשו"ת חת"ס יו"ד רע"ז הו"ד בפת"ש רע"ט סק"א דס"ת שיש בו טעות ושכחו היכן אף שיש טרחה מרובה למצוא את הטעות, ל"ש בזה ביטול ברוב כיון דאיכא לבירורי ולהוציא האיסור.

ומ"מ מצינו בזה צדדים ושיטות לקולא ולחומרא, ואף אם בהפסד מרובה ובשעה"ד אפשר שיש מקום להקל, ודאי שראוי ונכון להחמיר בזה לכתחילה, וזהו הדרך המוציאתו מידי עבירה.

ה

ונראה להוסיף את דברי הש"ך (יו"ד קי"ד ס"ק כ"א) לגבי מה שכתב הרמ"א לאסור את הכרכום משום שהגויים שמים בו רצועות דקות של בשר, ומקור הביא הבית יוסף מהרשב"א, עי"ש. וכתב הש"ך דנוהגין להקל בזה מכמה טעמים, ובין השאר כתב דרצועות אלה בטלים ברוב, עי"ש.

ולכאורה נאה פשוט דע"י טרחה אפשר להכיר ולברור רצועות בשר מתוך הכרכום שהוא ירק או תבלין, אלא שכפי הנראה קשה מאוד להבחין ולהפריד רצועות אלה ומשו"כ נקט הש"ך שבטלים הם ברוב, עי"ש.

בענין תולעים זעירים

ג. ולא מסתבר דיש עליהם דין בריה כיון שהם זעירים כ"כ ובקושי נראים לעין, ואין צורתם ניכרת, ולא מסתבר שיש חשיבות של בריה. ועוד דהרי אין דין בריה אלא כאשר השרץ שלם, אבל אם חסר ממנו אבר כלשהו כגות אחת מרגליה אין בה דין בריה, וכיון ששרצים אלו קטנים כ"כ קרוב הדבר שנתפרקו מקצתם וא"א לדעת, והוי ספיקא דרבנן דכל הדין שבריה לא בטלה הוי מדרבנן.

והנה בשו"ת מנחת אשר (שם) כבר דנתי בשאלה גדולה זו והבאתי את דעות המחמירים והמקילים, ובין שיטות המחמירים ציינתי לדברי החזון איש (יו"ד א' אות ו'), אך באמת יש לעיין בדבריו העמומים, ונחזה אנן.

הנה הנידון של החזו"א במה שכתב החכמת אדם לגבי תולעים קטנים המצויים על עור הדג, וז"ל החזו"א:

"ושיעור נמוח היינו שאין העין מכירתו כלל והלכך מתבטל כדין יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל, ואם אין העין מכירתו מחמת קטנותו ועדיין הוא שלם אינו בטל מדרבנן מדין ברי', והלכך בהני כיני דגים יש לצרף ספק נמוח דמסתבר דמתבטלת הכרתן ע"י בישול והוי כמו רוב להיתר, ואף אם יש ספק שהן שלימין אין כאן רק ספק דרבנן של ברי', אבל מסתבר כיון שבטלה הכרתה, חשיב בלבול צורה ובטל דין בריה".

ולכאורה החזו"א סותר דבריו מיניה וביה, דבתחילה כתב דכל שהעין מכירתו כשיפגשנו אעפ"י שאין האדם יכול לחפש אחריו אינו בטל, ומבואר מדבריו דאף תולעים זעירים ביותר שקשה להבחין בהם אינם בטלים. ושוב כתב דכל שאין העין מכירתו מחמת קטנו בטל ברוב, אלא שאם בריה הוא אינו בטל מדרבנן, וע"כ לא מיירי בתולעים זעירים שאינם נראין לעין כלל אלא ע"י זכוכית מגדלת, דא"כ פשוט שגם דין בריה אין בהם, דהסכמת האחרונים דכל שאין העין רואה כאילו אינו קיים כלל ואין בו אף שמץ איסור, וע"כ מיירי בתולעים קטנים שקשה לראותן, וס"ל דכל כה"ג בטל ברוב. ונמצאו דבריו סותרים זא"ז תוך כדי דיבור.

בענין תולעים זעירים

אך באמת שיטתו ברורה ופשוטה, ובאמת תולעים הזעירים כ"כ עד שקשה להבחין בהם ורק בהתבוננות יתירא אפשר לראותן, בטלים ברוב וכדברי מהר"ש. אך בתולעים אשר לכשעצמן אינם קטנים ביותר והם נראים בעליל לעיני האדם, אלא שאין כח ביד האדם לחפש אחריהם ומחמת התרעובת אינו מבחין בהם באמת אינם בטלים. ויש בזה נפ"מ גדולה להלכה.

ולכאורה דבריו נסתרים אף משו"ת הרשב"א (ח"א סימן תפ"ה) דאף חתיכת איסור או תולעת שנתערב באלף אינו בטל וצריך לחפש אחריו, אף שצריך חיפוש ואינו נראה בראשית ההשקפה.

אך באמת דקדק הארץ צבי ולא כתב אלא במה שאי אפשר להפרידו ולסלקו, דכיון שכל הסיבה שאינו בטל אינו אלא משום שנראה לעינים צריך שיהיה נראה להדיא, עי"ש. אך עדיין הדברים תימה, דמדברי הפרי חדש מבואר דאם אי אפשר לסנן תולעים קטנים אלה אסור לאכול את כל הקמח וכדו'. וכל הדמיון לפסול הדר באתרוג ולצורת אותיות הוא דמיון רחוק דהני הלכתא אינם אלא משום מראית עין משא"כ בדין ביטול ברוב דכל שניכר אינו בכלל תערובת מהי"ת לחדש שאין הדבר אמורים אלא בניכר להדיא.

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורא א' ח"ב סימן מ"ה) דן לגבי תולעים שבכבד שהבית שלמה (יו"ד סי' פ"א – פ"ב וסוס"י פ"ו) אסר את הכבד במקום שישכיח בו תולעים אלה, והשואל ומשיב כתב כמה טעמים להתירן, וסיים את תשובתו במליצה "יעלוזו חסידים בכבד". ובין השאר כתב דמן התורה בטלים תולעים אלה ברוב, ומה דבריה אינה בטלה אינה אלא אלא מדרבנן.

והמהרש"ם בספרו על הל' טריפות גילוי דעת (סימן מ"א אות י"ג – ט"ז) האריך בשאלה זו והביא את דברי השואל ומשיב ודחה דבריו בתוקף רב, ובין השאר תמה עליו דכיון דניכרים תולעים אלה לא שייך בהם ביטול ברוב.

והגרש"ק חזר על שיטתו בתשובה נוספת (טוב טעם ודעת מהדו"ג ח"ב סימן ל"ב) לגבי זרעונים שיש בהם חשש תולעים דאף שאפשר לברר אותם ע"י טורח מן התורה

בענין תולעים זעירים

בטלים הם ברוב, עי"ש. ובמנחת פתים (סימן פ"ד) חלק עליו כנ"ל דכיון שניכרים המה אינם בטלים ברוב, עי"ש.

והסכמת רוב הפוסקים דכל כהאי גוונא לא שייך ביטול ברוב וכדברי המהרש"ם והמנחת פתים.

ובשו"ת ארץ צבי (ח"א סימן פ"ח) דן אף הוא בתולעים זעירים שאי אפשר לסננם במסננת והם קטנים כל כך שקשה לראותם, וכתב בזה חידוש גדול. דכל שאי אפשר לסלקו אלא דמ"מ לשיטת הרמב"ם אינו בטל משום שנראה לעין, אינו אוסר אלא אם כן ניכר להדיא בתחילת מראית העין, וכמ"ש המגן אברהם (סי' תרמ"ח ס"ק י"ז) דלא חשיב שינוי מראה באתרוג אלא אם כן ניכר להדיא למראה העין, וכעין זה בהל' תפילין (סימן ל"ב סכ"ה) לגבי גגו של חי"ת שאינו נוגע לד' דאף אם תינוק קורא שני זייני"ן אם זה לא נראה להדיא, יכול לתקנו וזה לא נחשב כתיבה שלא כסדרה.

ולכאורה דבריו תימה גדולה, ונסתרים מהב"ח והפרי חדש וכל גדולי הפוסקים שפסקו לאסור אף בתולעים קטנים שאי אפשר לראותם אלא כנגד השמש וע"י חום האש או ע"י תנועתם במים, וכדומה, בכל אלה בודאי אינם נראים להדיא בתחילת ההשקפה.

ו

אמנם אף שברור שיש איסור אף בתולעים קטנים, ולדעת רוב האחרונים כל שניכר אף ע"י טורח אינם בטלים ברוב, העיר המהרש"ם בגילוי דעת (סימן מ"א שם) דבתולעים זעירים ביותר, שאין בהם לא הנאת גרון ולא הנאת המעיין, מה איסור יש בהם. (וכוונתו למה שנחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בחולין ק"ג ע"ב אם הנאת גרונו אסרה תורה או הנאת המעיין, ועי"ש נפ"מ להלכה).

וגאון מופלא זה בגודל בקיאותו הביא לדוגמא את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה (נגעים פ"ד מ"ד) לגבי בהרת שיש בה שתי שערות לבנות שהיא טמאה "וכבר הודעתך

בענין תולעים זעירים

שכל נגע שהוא פחות מכגרים הרי הוא טהור. ואם הית בהרת כגרים מצומצם ובה שער שחור ושער לבן הרי זה טמא, לפי ששעור הנקבובית שהשער יוצא ממנה מועט מאד ואין לו שעור מורגש שימעט את השעור".

וכעין זה כתב בתולעים אלה המופלגים בקטנותם, עי"ש.

ומוסיף אני על סברת המהרש"ם, דתולעים שהם כל כך זעירים שאין האדם רואה אלא כנקודה שחורה כחודו של מחט, לכאורה לא שייך בהם כלל מעשה אכילה. דהלא מעשה האכילה לגבי כל דיני התורה היא הבליעה, וזה דרכו של אכילה שהאדם מכניס אוכל לתוך פיו ובולעו, (מה שאמרו בגמ' כסבור רוק הוא ובולעו והוי מתעסק משום דאינו מתכוין לאכול, נראה דמשום תרתי היא, משום דרוק אינו מאכל כיון שאין האדם מכניס לפיו מבחוץ אלא הוא נוצר מתוך פיו, וגם מעשה אכילה אין כאן, כיון שלא הכניסו לפיו). ובמעשה הבליעה האדם מפעיל את שרירי הלשון, הפה והגרון להכניס את המאכל שבפיו לעומק בית הבליעה ומשם דרך הושט לקיבה. אבל כשמכניס לפה דבר שהוא כל כך קטן כגרגיר אבק ואין הלשון מרגיש בו כלל, אין זה בידו כלל לבולעו, אלא גרגיר קטן זה ישאר בחלל הפה וירד לקיבתו ביחד עם הרוק שבפיו אך לעולם אין האדם יודע ומרגיש שחלקיק קטן זה נבלע על ידו. ויש להסתפק אם יש כאן בכלל מעשה אכילה שאסרה תורה.

ואף שיש מקום לדחות דמ"מ כשאוכל מלא פיו פרי וירק ותולעים אלה בתוכם, הרי יש כאן מעשה אכילה, באמת נראה טפי דתולעים אלה שאין בהם גדר אכילה בפני עצמם אינם בכלל איסור שרצים שאסרה תורה, ועדיין צ"ע.

בענין תולעים זעירים

ז

הערות על המנחת אשר בהלכות תולעים

כבוד תלמידי אהובי האברך המופלא

הרה"ג ר' חנניה שפרן נ"י

הנני במענה קצר על הערותיו.

א. במה שכתבתי בשו"ת מנחת אשר (ח"ג סימן מ"ח סוף אות ד') לגבי בדיקת מדגם, דלא מצינו בדיקת ג' פעמים אלא לחומרא ולא לקולא, אך פירשתי את דעת השואל בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן מ"ט) דכל שלפי טבע הענין אם נמצא פסול מסויים היה הפסול מתפשט בכולו יש לסמוך על מדגם של שלשה אף לקולא, וה"ה לגבי דגים ופירות.

והקשית מדברי כל הפוסקים שלא סמכו על בדיקת מדגם זה להקל בדיני תולעים.

ותמה אני שלא דקדקת כלל בדבריי הברורים והפשוטים. דאכן בכל אריכות דברינו בסימן זה כתבתי לשלול את בדיקת המדגם של שלשה בבדיקת תולעים, אלא שהסקתי "כאשר לפי הטבע והרגילות פסול זה שאנו חוששין לו, אם אכן ישנו מסתבר שפשט ברוב הפירות מן הדברים שבאנו לבודקן, מהנני בדיקת ג' פעמים".

והכונה ברורה דאם לפי טבען של דברים והרגלם שאם יש תולעים הם מתפשטים כאחת בכל כמות הפירות, והנסיון מוכיח שפירות אלה אם מתולעים הם דרכם להיות כולם מתולעים, ואם אינם מתולעים אינם מתולעים כלל, בכה"ג יש לסמוך על בדיקת ג' פירות.

בסימן זה כמו בכל התשובות שכתבתי בסוגיות אלה לא קבעתי מסמרות הלכה למעשה בסוגי הפירות ומיני התולעים, כי אין זה תחום שחקרתי ואיני מומחה בעניני התולעים, אך עומד אני מאחרי סברא זו, אם אכן יש מציאות כזאת.

בענין תולעים זעירים

ב. במה שכתבתי (שם בסימן נ' אות ב') שנחלקו האחרונים בתולעים שאפשר לסננם בטרחת מרובה אם בטלים ברוב, והבאתי בשם הצמח צדק (יו"ד סימן ע') דס"ל דכה"ג בטל ברוב, והערת שהצ"צ לא הקיל אלא לאחר שנתבשל ושוב א"א כלל לסנן ולהפריד את התולעים.

זה לשון הצ"צ (שם אות ה):

"ולענ"ד נראה כמה ראיות דהדבר מתבטל אפילו אם ניכר קצת כל שאי אפשר לבררו או אפילו רק טורח גדול". וגם בראיות שהביא מדובר במה שאפשר לבררו ולהפרידו ע"י טורח.

וכ"כ עוד שם לענין כלאים בהמשך דבריו "אעכצ"ל דמ"מ כיון שטורח גדול הוא לברר ע"כ חשוב ביטול". ולגבי ביטול איסור בהיתר כתב דבמקום שאפשר לברר רובו של איסור ע"י טורח אם א"א לברר כולו בטל הוא ברוב, ואי"צ לברר ולסלק אף את החלק שאפשר לברר ע"י טורח ע"ש.

ובאמת מוכח אף מחידוש זה של הצ"צ דמעיקר הדין כל שיש טרחת גדולה לסלקו בטל הוא ברוב, אלא שמחמירים באיסור והיתר לא לסמוך על הביטול, דאת"ל דמעיקר הדין הוי ככל דבר הניכר שאינו בטל ברוב, אין כל מקום לחדש דאם אי אפשר לבררו ולסלקו לגמרי אי"צ לברר כלל, דכיצד יאכל איסור אגב היתר, דמה שא"א לסלק בטל ברוב ומה שאפשר להפריד ולסלק אינו בטל. וע"כ צ"ל בביאור שיטתו דמעיקר הדין דין ביטול באיסור והיתר כדין ביטול בכלאים, דכל שיש טורח גדול להפרידו בטל ברוב, אלא שבאו"ה מחמירין לסלק את כל האיסור.

וכל זה ברור ופשוט.

ג. ובמה שהנחתי לדבר פשוט דתולעת שנוצרה ע"ג קליפת הפרי וחדרה אל תוך הפרי מותרת, וכתבת שזה תלוי במחלוקת הרמב"ם (סהמ"צ מל"ת קע"ח) והרמב"ן (שורש ט') ולדעת הרמב"ם דאם ריחש ע"ג הפרי אסור ה"ה בזה.

בענין תולעים זעירים

לדעתי לא נחלקו אלא כאשר ריחש ממקום שבו נוצר למקום אחר ע"ג הפרי, אבל כשנכנס לתוך הפרי לכו"ע מותר, ומ"מ דעת רוב הראשונים והפוסקים שלא כדברי הרמב"ם בזה.

הנני מודה לכבו' מעומק לבי על הערותיו המחכימות והמאירות, ויה"ר שיזכה תמיד להגדיל תורה ולהאדירה בשלוח, שמחה ונחת.

באהבה

אשר וייס

בנים אתם לה' אלוקיכם

בנים אתם לה' אלוקיכם

"ת"ר כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין, אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל, נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל, אמר להם א"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות, אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים. אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים. שתקו. אמר להן בני, בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה" (בבא בתרא ס' ע"ב).

"בנים אתם לה' אלוקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת" (דברים י"ד א').

שני פירושים מצינו בפסוק זה בדברי רבותינו הראשונים:

"בנים – אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן, אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא. ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם, כי עם קדוש אתה, ואינך כשאר כל הכנענים, על כן לא תעשה כמעשיהם" (אבן עזרא).

"בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו. שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות טוב לפיכך אתם בנים לה'

בנים אתם לה' אלוקיכם

שהוא אביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת" (ספורנו).

נצטוונו להתאבל על המת וכך נהג אבי האומה אברהם אבינו עוד טרם ניתנה תורה לישראל "ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה" (בראשית כ"ג ב'). וכבר כתב רבינו הרמב"ן (בפירושו עה"ת כאן) "ולא יאסור הכתוב הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונדודם אף בחיים" (דברים י"ד א').

פוק חזי מה שכתב רבינו הרדב"ז בעומק חכמתו (חלק ג סימן תקנ"ה) כשנשאל על מי שלא בכה כל ימי אבלו על בנו שמת:

"שאלה. על אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הוריד עליו דמעה אחת אם זו מדה טובה או לא: תשובה זו מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש והיא מדת אכזריות והוא דרך הפילוסופים האומרים כי זה העולם הכל הוא מעשה תעתועים והמה מהבל ימעטו וזכרונם משלי אפר תועבה יבחר בהם ולכן אל יפתוך חטאת שלהם ומשליהם כי כולם בנויים על ההקדמה הזו אבל אנחנו מקבלי התורה יש לנו להאמין ולדעת כי העולם הזה ענין נכבד מאוד למסתפקים ממנו כראוי ולמתנהגים בו כשורה ובו ישיג האדם חיי העוה"ב והשארות הנפש... ולא לחנם ארז"ל שלשה לבכי ז' להספד שלשים לגיהוץ ותספורת ואם היה הדבר בלתי נאות לא היו מתקנין לו ג' ימים וכן אברהם אבינו ע"ה כתיב ביה לספוד לשרה ולבכותה וכן יעקב וכן דוד המלך ורבים כאלה אין מספר ועיין בהקדמת ספר תורת האדם להרמב"ן ז"ל ותמצא מה שיש בו די לשאלה זו. ומ"מ אין ראוי להתקשות על המת יותר מדאי והכי איתא בהדיא בגמ'. והנראה לע"ד כתבתי".

בנים אתם לה' אלוקיכם

הרי שאין להמנע מן האבל והבכי, אך מאידך ציוותה תורה שאין להתאבל יותר מדי "לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת".

שורש האבל והיגון במות האוהבים כפול ומכופל הוא. מחד הכאב החד והעמוק של עצם המות והשכול שאין מכה כואבת ממנה. ומאידך תחושת היתמות הבדידות, וכאב וגעגועים של הפרידה.

וכנגד כפילות זו שני הפירושים הנ"ל, כנגד תחושת הבדידות אמרה תורה בנים אתם לה' אלוקיכם, ואף במות אביו ואמו של אדם מישראל איננו נשאר לבד, הקב"ה אבינו הוא ואנחנו בניו חביביו והוא ניצב עלינו ותומך בנו וכמ"ש דוד במלך ע"ה (תהלים ע"ג כ"ג) "ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני".

וכנגד הכאב הפולח וקורע הלב של עצם המות אמרה תורה בנים אתם לה' אלוקיכם, "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך" (דברים ח' ה').

בדרך מן הדרכים, באופן מן האופנים, ידענו "כל דעביד רחמנא לטב עביד", ומדת הדין מלווה ברחמים. ואף כאשר נדמה לו לאדם שמדת הדין פגעה בו, עליו להתחזק באמונתו שגם כאשר הקב"ה מייסר אותו ומכאיב לו, אין זה אלא מאהבתו אותו יותר מאהבת אם ומרחם עליו יותר מרחמי האב.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

